

Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Roman Kadınların İktisadi Hayata Katılımı: İzmir Örneği

Fatma İlknur AKGÜL¹
ORCID: 0000-0002-2280-3897

Öz: Bu çalışmanın amacı feminist perspektiften hareketle feminist literatür içinde gelişmiş olan kesişimsellik yaklaşımı bağlamında İzmir’de yaşayan Roman kadınların iktisadi hayata katılım sürecini anlamaya çalışmaktır. Konak, Karşıyaka ve Bergama ilçelerinde yaşayan Roman kadınları üzerinde gerçekleştirilen nitel çalışmada Roman kadınların yaşadığı kimlik kaynaklı çoklu ezilme sürecine odaklanılmıştır. Çalışma bulgularına göre Roman kadınının iktisadi yaşama katılma deneyimi, kadınların farklı ırk, kültür, etnik köken, din ve sınıf gibi kimliklerin kesişiminde ezildiğini ileri süren kesişimsellik yaklaşımının iddiasını desteklemektedir. Farklı kimliklere sahip olan kadın, toplumsal cinsiyet kimliğinin yanı sıra taşıdığı başat kimliğinden dolayı da ezilmektedir. Araştırmaya göre İzmir’de yaşayan Roman kadını, iktisadi yaşamda toplumsal cinsiyet kimliğinin yanı sıra başat kimliği olan Roman aidiyetinden dolayı da ezilmekte, dışlanmakta ve ayrımcılığa uğramaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Kesişimsellik, Roman Kadın, Çoklu Kimlik, Ekonomik Katılım.

Participation of Roma Women in Economic Life in the Context of Intersectionality Approach: The Case of İzmir

Abstract: Moving from a feminist perspective this study aims at understanding the process of participation of Roma women, living in İzmir, in economic life within the context of the intersectionality approach that developed within feminist literature. The research was conducted on Roma women living in Konak, Karşıyaka and Bergama districts through semi-structured indebted interviews and focuses on the identity-based multiple oppression process experienced by Roma women. According to the findings of the study, the experience of Roma women to participate in economic life supports the claim of intersectionality approach, which suggests that women are oppressed

¹ Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Makale Geliş Tarihi: - Makale Kabul Tarihi:

at the intersection of identities such as race, culture, ethnic origin, religion and class. A woman with different identities is oppressed not only because of her gender identity but also because of her dominant identity. According to the research, Roma women, living in İzmir, are oppressed, excluded and discriminated, in economic life, due to their Roma identity beside their gender identity.

Keywords: Feminism, Intersectionality, Roma Woman, Multiple Identity, Economic Participation.

Giriş

Feminizmin kadın haklarının kazanımları adına verdiği mücadelenin geçmişten günümüze kat ettiği yol hafife alınmayacak kadar önemlidir. Ömer Çaha, feminizmi “Temelde kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bir siyasal hareket” olarak tanımlamaktadır (2017:43). Kadın ve erkek arasında temel hakları elde etmek adına başlayan iktidar ilişkisindeki mücadelenin bugün geldiği nokta, kadınlar arasındaki farklılıkların oluşturduğu çoklu kimliklerinden kaynaklanan damgalama, ezilme, dışlama ve ayrımcılığın kesişimine odaklanmaktadır. Bu teze göre olumsuz olarak kabul edilen kimlikler, baskın gruplar tarafından yaratılan ezilme, ayrımcılık ve dışlanmanın farklı yansımalarını yaşamaktadır. Etnik kimliğinden dolayı dezavantajlı konuma itilen kesimler, iktisadi hayatta, siyasette ve toplumsal ilişkilerde de kimlik üzerinden işleyen zorluklara maruz kalmaktadırlar.

Çalışma, İzmir’de yaşayan Roman kadınların iktisadi faaliyetlere katılımında yaşadıkları sorunların nedenlerini konu edinerek, kadınların yaşadıkları bu durumların onların yaşamlarında bıraktığı izleri, kendi deneyimleri üzerinden ele almaktadır. Bir başka ifadeyle, Roman kadının iktisadi hayata katılımında toplumun diğer kesimleriyle olan hikayesinin hangi boyutlarda gerçekleştiği anlaşılacak istenmektedir. Oyuncakla oynayacak yaşta ev temizliğine, hurda ve atık toplamaya veya tarlaya işçi olarak gündelik ücretle giden kadınların bu deneyimlerinin onlara kazandırdığı ve kaybettiği konuların açıklığa kavuşturulması istenmektedir. Çalışmanın temel amacı Roman kadınların Üçüncü Dalga Kadın hareketinin içinde gelişen kesişimsellik yaklaşımının argümanları üzerinden iktisadi hayata katılımında karşılaştıkları ayrımcılık, damgalanma ve dışlanmaya odaklanmaktır. Roman Kadının durumu toplumdaki diğer dezavantajlı konuma sahip kadınlardan çok daha kötüdür. Roman kadını toplumdaki baskın grubun kadınları tarafından dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalırken, bir de diğere etnik grup ya da azınlıklara ait kadınlar tarafından da ezilmekte ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Bu çerçevede, makalenin ilk bölümünde feminist hareketin tarihsel gelişimine odaklanılacaktır. Ardından kesişimsellik yaklaşımı bağlamında Roman kadının durumu tartışılacaktır. Çalışmanın yöntem bölümünün ardından İzmir’de yaşayan Romanlar, İzmir’de yaşayan Roman kadınların iktisadi hayata katılım

yaşları, yoğunlaştıkları iktisadi faaliyetler, sosyal güvenceli bir işte çalışma durumları, çalışma konusunda kendi başına karar alabilme imkanları, iş arama sürecinde yaşadıkları ayrımcılık ve çalışma yaşamında karşılaştıkları ayrımcılığın kadınlar üzerindeki etkileri üzerine araştırma bulguları çerçevesinde yanıtlar bulunacaktır. Son bölümde de varılan esas sonuçlar sunulacaktır.

Feminist Hareketin Tarihsel Gelişimi

Feminizm kadın ve erkeğin eşit olduğunu savunarak tarihsel serüvenine başladığı 18. yy' dan günümüze geldiği süreçte kadının durumunun her bakımdan daha iyi bir seviyeye gelmesi adına düşünceler üretmeyi sürdüren, kendi içerisinde değişim ve gelişim gösteren bir ideolojidir. Kadın Hareketinin gelişim süreci; küresel ve yerel düzeyde yaşanan değişimlerin siyasal, sosyal ve toplumsal alanı etkilemesi sonucunda, farklı kültürel değerlerin ve kuralların çeşitli aşamalarla zaman içinde meydana getirdiği değişimlerle olmuştur (Taş, 2016:164). Kadın Hareketinin tüm dalgalarının ortak noktasını evrensel ve bireysel ölçekte kadınlar ile ilgili eşitsiz tüm durumların ortadan kaldırılması oluşturur. Feminist ideolojinin özünde, özel alan ve kamusal alanda eşit birer yurttaş olarak kadınların haklarını talep etme ve bunları kullanmalarını sağlama mücadelesi vardır (Avcıl, 2020:1292).

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında kendini hissettiren Birinci Dalga Kadın Hareketi'nin argümanları, doğal bir hak olduğu düşünülen kadınların oy kullanma hakkını, eğitimde fırsat eşitliğini ve kadınların mülkiyet haklarını içeren taleplerden oluşmaktadır. Kadın ve erkek için aynı ekonomik, siyasal ve sosyal hakları talep eden Wollstonecraft 1792 yılında "Kadın Haklarının Savunusu" (Vindication of the Rights of Women) adlı ilk modern feminist metni yazarak bu talepleri dile getirmiştir. Wollstonecraft'ın eserinde doğaları gereği kadınların erkeklerle eşit olduğunu ifade ederken, kadınların da bir insan olarak hakları olduğuna vurgu yapmaktadır. Mitchell, ve Oakley'e göre kadınlar ile ilgili ortaya konulan en dikkat çekici nokta: "Kadınları daha aşağı toplumsal varlıklar haline sokmanın kadınlara ve dolayısıyla topluma verdiği zararın sürekli bir çözümlenmesinin yapılmasıdır" (1998:21). Wollstonecraft, kitabında kaleme aldığı şu düşünceleri kadın hakları konusunda ortaya koyduğu gerçeği gözler önüne sürmektedir:

"Kadınları özgür bırakın, kısa zamanda bilge ve erdemli olacaklardır. Erkekler için de aynı şey geçerlidir, çünkü iyileşme iki tarafı olmalıdır; aksi takdirde insanlığın tabi kılınan yarısı kendilerini ezenlere zarar verir" (2012:38).

1960'lı yıllara gelindiğinde kadınların erkekler karşısında siyasal ve hukuki haklar elde etmiş olmasına rağmen kadınların sorunlarını halen çözmediğinin anlaşılmasıyla farklılıklar üzerinden kültürel bir dönüşüm sağlamak adına yaşanan özgürlük anlayışıyla ikinci dalga kadın hareketi başlamıştır (Heywood, 2010:488). Birinci dalga kadın hareketi ile aranan eşitlik, ikinci dalga kadın hareketinde farklılıklar üzerine odaklanmıştır. Kadın ve erkeğin birbirinden farklı olduğunu vurgulamıştır. Kadınlar erkeklere karşı ortak bir birliktelik sağlayarak ve birbirlerini

daha çok destekleyerek “kız kardeşlik” (*sisterhood*) kavramını kullanmaya başlamışlardır. İlk kez toplumsal cinsiyet (*gender*) kavramını dillendirerek, toplumun mevcut kurallarının uygulanışının biyolojik cinsiyete göre değil de ataerkil sistemin kurallarına göre uygulandığını ileri sürmüşlerdir. Simone de Beauvoir’ın “kadın olunmaz, kadın doğulur”, sözü ve “İkinci Cins” adlı eserinde de “Kadınların kurtuluşu karınlarından başlayacak” (1971:14), şeklindeki sözleriyle düşüncesi sloganlaşarak hareket içinde önemli bir yer edinmiştir. Bu dönem feministleri, strateji değişikliğine giderek bilinç yükseltme faaliyetlerinde buldukları ideolojik, bilimsel, kültürel, özel yaşam ve siyasal alanlarda mücadele etmişlerdir. Ataerkil yapının ortadan kalkması için tiyatrolar, kadın eserleri kütüphaneleri, müzik toplulukları gibi çeşitli araçları devreye sokmuşlardır.

20.yy sonu ile 21.yy başlarında İkinci Dalga Kadın Hareketinin argümanlarının yarattığı algı yanılmasına bir tepki olarak doğmuştur. Üçüncü dalga feminizm, kendinden önceki hareketlerden oldukça farklı taleplerde bulunarak, “doğrudan doğruya kadın hareketinin kendisiyle tartışmış, onlara karşı meşruiyet arayışına girmiştir” (Çaha, 2017:44). Tek tip bir kadınlık algısına şiddetle karşı çıkmışlardır. Hareketin savunucularına göre; kadınlar yalnızca kadın oldukları için değil, ırk, köken, farklı ten rengi, dinsel vb. farklı özelliklerinden dolayı da hem erkekler hem de kadınlar tarafından ezilmektedir. bell hooks, 1981 tarihinde yazdığı, “*Ben bir kadın değil miyim: Siyah Kadın ve Feminizm*” adlı kitabında siyah kadınların ırkçı ve cinsiyetçi ayrıma geçmişten bugüne nasıl maruz kaldığını anlatmıştır. hooks, tüm kadınları aynı kategoride değerlendiren kadın hareketine eleştiri getirerek, “Önce biz kadınların, diğer kadınları (cinsiyet, sınıf ve ırk farklılıklarından dolayı) nasıl baskı altına alıp sömürdüğümüzle yüzleşmemiz gerekiyordu” (2012:15), sözleriyle eleştirisini açıklamaktadır.1990’lı yıllarla birlikte, Üçüncü Dalga Kadın Hareketi içinde farklılıklarla ve çoğulculukla ilgili artan düşüncelerin ışığında, gey ve lezbiyenlerle ilgili yapılan çalışmaların bir uzantısı olarak “queer kuramı” gelişmiştir. Sara Ahmed queer kuramını şöyle tanımlar: “Az bilinen, kenara itilmiş, marjinalleştirilmiş, cinselliklerin geneli için kullanılsa da; ana mesele sadece farklı cinsel yönelimler ya da farklı cinsel organlar değil, hizada olmayanlardır” (2006: 67). Michel Foucault (2018), “Egemen iktidarın simgelediği eski öldürme gücü, yerini artık titizlikle bedenlerin yönetimine ve yaşamın hesapçı bir biçimde işletilmesine bırakmıştır”, sözleriyle bu savı güçlendirir. Yani Queer her dönem ve her durumda kendini normal olana göre yeniden şekillendirir. Hareket içerisinde şekillenen bir başka düşünce de Kimberle W. Crenshaw tarafından ortaya atılan ezilmenin ve dışlanmanın farklı kimliklerin kesişiminde ortaya çıktığına işaret ettiği kesişimsellik teorisidir.

Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Roman Kadını

Üçüncü dalga kadın hareketinin içinde kadınların deneyimleriyle oluşan tarihsel ve toplumsal süreçlerin sonucunda 1990’lı yıllardan itibaren kesişimsellik

kavramı feminist literatüre girmiştir. Genel olarak kesişimsellik yaklaşımına yönelik yapılan çalışmalar, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyetin birbirleriyle nasıl iç içe geçerek kesiştiğine ve karşılıklı olarak birbirlerini nasıl ve hangi şekilde etkileyerek yeniden kurulduğuyula ilişkilidir (Davis, 2008: 67-85). Kesişimsellik yaklaşımıyla birlikte toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, sınıf, göçmenlik durumu, yaş, din gibi gruplandırılmaların birbirleriyle ilişkilendirilerek ele alınması feminist teori içinde yeni bir alan açılmasını sağlayarak, harekete diğer yaklaşımlardan farklı bir bakış açısı sunmuştur. Bu yaklaşım aynı zamanda kadınlar arasında görülen eşitsiz ve adaletsiz iktidar ilişkilerini iyileştirme taahhüdü taşıdığı için politik bir eylem olarak da kabul edilebilir (Hankivsky vd. 2012: 16). İlk olarak ABD kökenli bir tartışma olarak literatürde yerini alan kesişimsellik tartışmaları, siyahi kadınların ten renklerinden, kadın olmalarından ve toplumda alt sınıflarda yer almalarından dolayı gördükleri baskı ve ayrımcılık üçlü baskı (triple oppression) modeli olarak literatürde yer almıştır (Yuval-Davis, 2006: 193-209; Davis, 2008: 67-85). “Çoklu Baskı”, “Çoklu Ezilme Süreci” gibi ifadeler bu kavramla özdeşleşmiş olarak literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kadınlar sadece kadın oldukları için değil, aynı zamanda toplumdaki alt sınıflardan oldukları için ya da ten renkleri beyaz olmadığı için baskıya ve ayrımcılığa maruz kalarak ezilmektedir. Bu teorinin en temel noktasında kadınlara yöneltilen marjinal sıfatlar arttıkça, onların üzerine yapılan baskıyı da arttıracığı vardır (Shields, 2008: 301-311). Aslında kesişimsellik yeni bir kavram olsa da işaret ettiği ve önemle üzerinde durduğu hususlar tarihten günümüze kadar uzanan temel feminist sorunlardır, “kesişimsellik yeni şişede eski şaraptır” (Lutz, Vivar ve Supik, 2011:2). Alev Özkazanç bu yeni eskiyi yani kesişimsellik kavramının temel düşüncesini şöyle ifade etmektedir: “Kadınlar arası farklılara duyarlı ancak yine de kimlik üzerinden değil, ortak değerler üzerinden ilerleyen kapsayıcı, içerici bir feminist hareket oluşturmak ve başka ezilme biçimleriyle eklenilen daha geniş siyasal koalisyonlar içinde yer almak arzusuyla” öne sürülen bir feminist arzu olarak açıklamaktadır (Özkazanç, 2018:24).

Kesişimsellik kavramını feminist bir yöntem olarak tanımlayarak ve bir terim olarak ilk defa kullanan Crenshaw olmuştur. Toplumdaki iktidar ilişkilerindeki tahakkümün siyahi kadınları nasıl marjinalize ettiğini ortaya koyarken, feminist ve ırkçılık karşıtı söylemlerin siyahi kadınları da içine alacak şekilde yeniden ele alınarak dönüştürülmesi gerektiğinden bahsetmektedir (Çapar, 2019:1-31). Crenshaw’ e göre ırk denince “siyah erkek” toplumsal cinsiyet denince de “beyaz kadın” ilk olarak akla gelmektedir (1989:139-167). Halbuki siyah kadın, toplumsal cinsiyetinin yanında ırksal ve sınıfsal özelliklerinden dolayı da dışlanmakta, ezilmekte ve aşağılanmaktadır. Crenshaw’un Amerika’daki siyah kadınların beyazlardan farklı ezilme biçimleriyle karşı karşıya kaldığını ileri sürdüğü kesişimsellik yaklaşımının metaforik anlatımı şöyledir:

“Gelen ve giden dört yolun kesişimini trafik benzetmesi ile düşünün. Ayrımcılık trafikte olduğu gibi kesişime kadar tek bir yönde ya da başka bir yönde akabilir. Kesişimde bir kaza olursa, bu herhangi bir yönden

gelen arabalar nedeniyle olabilir, ya da bazen hepsinden birden gelenler nedeniyle. Benzer şekilde siyah bir kadın, eğer kesişimde olduğu için zarar görürse, bunun nedeni cinsiyet ayrımcılığı ya da ırk ayrımcılığı olabilir” (Crenshaw, 2011: 29).

Burada hatalı olan sürücünün bulunmasının çok zor olduğundan kimsenin direkt olarak suçlanamayacağından bahseder (Jasbir, 2016:602). Diğer bir ifadeyle, Crenshaw “siyah kadın her zaman kesişimde kalandır” veya “her zaman ezilen siyah kadındır” gibi bir savı öne sürmez. Ona göre beyazlar da bazı durumlarda kesişme noktasında kalır ve siyah kadınla aynı ezilme deneyimini yaşar. Ama en sonunda siyah kadın hem cinsiyeti hem de ırk bağlamında büyük ölçüde çifte ayrımcılığa maruz kalmaktadır (Oğuz, 2019: 11).

Patricia Hill Collins’de benzer düşünceleri öne sürerek Afrika kökenli kadınların hala Amerika’da hayvansı ve vahşi cinsellikle ilişkilendirildiğini, aslında toplumsal cinsiyet politikaları üzerinden siyahların “medeni olmayan” algısı yaratılarak gösterilmekte olduğu yönündeki düşünceleriyle, direkt olarak siyah kadın ve siyah erkeğin ırkları nedeniyle yaşadığı fiziksel ve ruhsal sömürüye işaret etmektedir (Collins, 2004: 27). Collins, kadınlar arasındaki etnik ve ırksal farklılıkların esasında küreselleşme ile yaşanan ırkçılığın hangi yönde etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Küreselleşmenin genişlemesiyle birlikte ırkçılığın da genişlenmesine sınıfsal, ırksal ve cinsiyetçi ayrımların devamı şeklinde etnikliğin de eklenmesiyle insanlar birbirine karşı daha da kutuplaşmıştır. Bazı insanlar aşırı zengin olarak yerküre üzerinde sınırsız özgürlüğe sahipken, bazıları da sadece yaşamlarını sürdürdükleri bölgede ucuz işgücü olarak çalışan diğer beyaz ve batılı olmayanlardır (Collins, 2004: 33). Toplumda görülen yeni ırkçı sosyal ilişkilerle birlikte toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle yaşanan çoklu ezilme biçimlerinde de değişimler görülmüştür. Collins’e göre ırk üzerinden ayrımcılık değişmez bir kategori olsa da, hem siyahlar hem de beyazlar ataerki düzen tarafından yönetilmektedir. Siyahlar arasında da sınıf farklılıkları vardır ve beyaz bir işçi kadının, orta sınıfa mensup siyah bir kadın ya da erkeğin altında bir pozisyonda çalışması olağandır. Hiyerarşik düzenin kategorize etme anlamında sağladığı fayda yanında değişmeyen tek durumun ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet açısından beyaz elitlerin daima en avantajlı ve en üst toplumsal grup olacak olması gerçeğidir (Collins, 2004: 47-48).

Pınar Sarıgöl’ün Almanya’ya Türkiye’den giden Ermeni, Türk, Kürt göçmen kadınların deneyimlerini kesişimsellik bağlamında incelediği çalışmasında Avrupa’da da durumun aynı yönde gelişme göstermiş olduğu görülmektedir: Batılı kadın görünümündeki kadın onay ve kabul görürken, aksi yönde bir görüntüyü temsil eden kadın toplumdaki dışlanarak küçümsenmektedir. Örneğin; Başörtüsü takan kadınlar başarılı bir eğitim hayatlarını geçirseler, geçerli bir meslek sahibi olsalar bile Almanya’da iş bulma konusunda ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Kadının sahip olması gereken kimlik ve görünüm yaşadığı toplum tarafından kendisine doğrudan yüklenmektedir (Sarıgöl: 2013, 115). Cinsiyetçilik, din, göçmen kadın

olma, başörtüsü takma gibi etmenler bir araya gelince kesişimselliğin doğurduğu sonuçlar kaçınılmaz olmaktadır. Bu sonuca göre, Ermeni kadınlar Türk ve Kürt kadınlara kıyasla Alman kadınlardan ortak dine mensup olmalarından dolayı daha az ayrımcılık görmelerine rağmen göçmen olmaları ve toplumsal cinsiyetleri nedeniyle yine de ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Türk kadınlar ve Kürt kadınlar arasında da hem etnik aidiyetleri hem de anavatanlarındaki ideolojik farklılık nedeniyle yaşanan ayrımcılık Alman kadınların her iki gruptaki göçmen kadınlara karşı uyguladığı ayrımcılıkla ilgili benzer sonuçlara örnek oluşturmaktadır.

Türkiye’de de dünyanın farklı coğrafyalarında farklı aidiyetlere sahip kadınların yaşadığı deneyimlerle farklı olmayan kendi deneyimlerini toplumunun sosyolojik, psikolojik ve ideolojik yapısına göre yaşamaktadır. Alev Özkazanç’ta Türkiye’de yaşanan kesişimselliği oluşturan alt yapıyı şu sözlerle dile getirmektedir: “Hem milli, etnik, dini, sınıfsal, cinsiyet aidiyetlerin karmaşık kuruluşlarına sahne olan hem de bu karmaşayı indirgemeye uğraşan, sınırların katı çizildiği, husumetin öne çıktığı, sert bir kimlik siyasetinin ya da Yuval-Davis’in ifadesiyle sert bir ‘aidiyet siyasetinin’ (politics of belonging) egemen olduğu bir ülke olarak görülebilir” (Özkazanç, 2018: 26). Feminist, Kemalist, Kürt, dindar, LGBT vb. birçok kadın örgütlenmesinin Türkiye’de çalışmalar yürüttüğü izlenmektedir. Fakat çalışma konusunun sınırı olarak toplumda diğer aidiyetlere mensup kadınların yaşadığı kesişimsellik üzerinde durulmayarak, çalışmanın ana öznesi olan Roman Kadının iktisadi yaşama katılımında karşı karşıya kaldığı kesişimsellik esas alınmaktadır.

Roman kadınların durumu Amerika’daki siyahi kadınlardan ya da Avrupa ve Türkiye’deki diğer kadınların karşılaştığı kesişimsel durumdan çok farklı değildir. Neredeyse tüm dünyada tüm toplumlar tarafından en marjinal kabul edilen topluluk Romanlardır. Bugün “ethniste” olarak kullanılan kökeni Antik Yunan ve Latinceye uzanan “ethnos” kelimesi bir kabile ve ırkı tanımlayarak Roman toplumunu evrensel düzeyde ifade edebilecek bir kavramdır. Ethniste kavramının ilk kez 1953 yılında Amerikalı Sosyolog David Reisman tarafından akademik çalışmalarda kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kavramsal anlamda sosyal ve siyasi çalışmalarda etkili bir düşünceye dönüşmüştür (Nişancı vd. 2012: 110). Romanlar, “ethos” (bir kavmin veya toplumsal bir kurumun özellikleri) ile birlikte “adet” (sosyal öğrenme ve sosyal miras) yoluyla kültürel aidiyetlerini günümüze kadar taşımışlardır (Tumin, 1964:244). Bohem yaşam tarzları, kıyafetleri, yaşadıkları mekanlar, uğraştıkları işler, ten renkleri dolayısıyla hemen toplumdan ayrılmakta ve etnik kökenlerini belli etmektedirler. Tüm toplumlarda, tüm ülkelerde, en düşük refah ya da en yüksek refah seviyesine sahip ülkelerde de Romanlar her zaman en korunmasız en yoksul toplumsal sınıfı oluştururlar. Genellikle tüm dünyada tehlikeli, kirlili ve uzak durulması gereken bir toplum olarak düşünülürler. Onlar hakkında negatif bilinçaltı oluşturan pek çok atasözü, masal ve söylentiler yıllardır dilden dile söylenegelmiştir. Örnek olarak: “Çingeneye beylik vermişler, önce babasını asmış”, “Sen bir garip çingenesin, telli (gümüşlü) zurna nene gerek”, “Şecaat arz ederken merd-i kıpti sirkatin söyler”, bu sözlerden bazılarıdır (Koç vd.,

2012:2). Neredeyse küresel düzeyde kabul görmüş bir ifadeyle “Buçuk Millet” (Cankara, 2019:4) olarak nitelendirilerek her zaman dışlanmaya maruz kalmışlardır. Hatta bazı ülkelerde bu durum daha da ileri bir seviyeye kadar taşınarak soykırım ile sonuçlanmıştır.

Roman kadınları toplumsal cinsiyetleri, etnik kökenleri ve toplumdaki en yoksul alt sınıfta yer almaları nedeniyle çoklu ezilmeye maruz kalmaktadır. Bu ezilme ve dışlanma hem Roman erkekler hem de Roman kadınlar tarafından yaşanıyor olsa da kadınlar daha fazla ezilme ve ayrımcılık yaşamaktadır. Roman kadınlar tüm dezavantajlı ezilme durumlarının yanında bir de Roman etnik kimliklerinden dolayı toplumdaki hem baskın topluluğun kadınları hem de diğer azınlık gruplara dahil olan kadınlar tarafından ezilmekte ve dışlanmaktadır. Bireylerin kendilerini nasıl tanımladığına ilişkin bilgilerin, toplumsal düzeyde insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemesi ve yapılandırması yoluyla kişiler kimlik kazanmaktadır (Yayak, 2018: 778). Jean Stets ve Peter J. Burke göre; “Kimlik, bireyin toplumda yerine getirdiği münhasır rolünü, belirli bir grup üyeliğini ya da bireyin özgün ve özel birisi olarak kendine has nitelik ve özelliklerini yine kendisinin tanımladığı anlamlar kümesidir” (Burke ve Stets, 2009: 3). Henri Tajfel ve John Turner, 1970’li yılların ortalarında Sosyal Kimlik Kuramı’nı geliştirmişlerdir. Sosyal kimlik kuramı, bireylerin kendilerini nasıl algıladıklarını açıklarken, bireylerin ait oldukları sosyal gruplar ve sınıflamalardan kolayca tanımlanabileceğini ileri sürmektedir. Kuramın temel varsayımları şöyledir:

- Bireyler, ait oldukları sosyal grubu esas alarak kendilerini tanımlar ve değerlendirir. Bu aynı zamanda bireyin kendini sınıflandırarak aidiyet kazanmasını sağlar (Turner, 1987: 30),

- Toplumdaki diğer gruplar, bireye, ait olduğu grubunun konumunu değerlendirmesi için bir alt-yapı oluşturmaktadır. Ait olunan grubun konumu, diğer gruplarla kurulan ilişkilerdeki sosyal karşılaştırmalarla belirlenir (Turner, 1975: 30),

- Bireyler, Toplum içerisinde olumlu bir sosyal kimlik kazanmak ve kendilerine karşı iç saygılarını yükseltmek için yaptıkları bu karşılaştırmayla, genellikle kendi gruplarını kayırma ve diğer grubu küçümsemeye yönelik taraflı bir algılama gerçekleştirirler (Demirtaş, 2003: 129-130),

- Bireyin sosyal kimliğinin, olumlu ya da olumsuz olması ait olduğu grubun kendine özgü konumu ve yapısı ile ilişkilidir. (Condor, 1990: 245; Turner ve Brown, 1978: 260).

Bireyin birden fazla kimliğe sahip olunması, farklı kimliklerin farklı durumları da oluşturması anlamına gelmektedir. Roman kadını da kadın kimliğinden önce “Roman” gibi her yerde olumsuz yönde damgalanmış bir kimliği üzerinde taşımaktadır (Goffman, 2014: 29-79). Esasen Amin Maalouf’un (Maalouf, 2017: 16) dile getirdiği gibi; “kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir”. Roman kadını da toplumla ayırıştıran, ayrımcılık ve dışlanmasına neden olan Roman kimliğidir. Bu durum kadınları daha fazla çaresiz bırakmakta ve toplumla entegre olamadan kendi içlerine kapanmalarına neden olmaktadır. İçer

kapalı yaşam Roman kadınların toplumsal hayata katılımında olduğu gibi iktisadi hayata katılımında da negatif yönlü bir etki yaratmaktadır. Çalışmada Roman kadınının toplumsal cinsiyet ve etnisite gibi sahip olduğu çoklu kimliği nedeniyle yaşadığı kesişimselliğin bulguları İzmir'deki Roman kadınların iktisadi hayata katılımı çerçevesinde aşağıdaki bölümlerde ele alınmaktadır.

İzmir Romanları

İzmir'de yaşayan Romanların büyük bir çoğunluğunu Nüfus Mübadelesi ile Yunanistan'dan gelenler oluşturmaktadır. Mübadele sonucunda Yunanistan'ın Drama, Kavala, Girit, Selanik, adalar ve kıyı bölgelerinden gelenleri Ege kıyıları ile Tekirdağ çevresine yerleştirilmişlerdir. Mübadillerin geldikleri bölgelerde uğraştıkları iş kollarına bakılarak Türkiye'de nereye yerleştirilecekleri belirlenmiştir. Bir örnek verecek olursak, Bornova (Tarlabası)'da yaşayan Romanlar gelmiş oldukları Selanik'te de tütüncülük ile uğraşmışlardır (Kolukırık, 2006:3). Araştırmaya katılan katılımcılardan bazılarının da uzun yıllar bu iş kolunda çalıştıkları tespit edilmiştir. İş imkanlarının bulunması, iklim ve coğrafi koşullar Romanların uzun yıllardır İzmir' de yaşıyor olmasında büyük etkidir. Bu gibi sebeplerden dolayı Romanlar, Ege Bölgesindeki diğer şehirlere kıyasla en fazla İzmir'de yoğunlaşmışlardır (Kılıç, 2017: 74-79). Başka şehirlerden İzmir'e yapılan göçlerin evlilik ya da boşanma yoluyla gerçekleşen ilişkilerle oluştuğu görülmektedir (Kolukırık, 2006: 12).

Romanlar İzmir'de de hep bir arada, mahalle kültürü içinde yaşamayı tercih etmektedir. İzmir ve ilçelerinde yerleşik yaşayan Romanların ağırlıklı olarak 35 mahallede toplandıkları ve bu mahallelerin de özellikle kent merkezlerinde olduğu görülmektedir. Konak Belediye Başkanı Sema Pektaş Romanların İzmir'deki konumuna ilişkin ışık tutacak bilgiler vermiştir: “Avrupa'daki en yoğun Roman nüfusun yaşadığı ilçe Konak'tır. Nüfusumuz 380 bin, bunun 60-70 bini Roman. 112 mahalle muhtarımız var ve bunların da yaklaşık 20 tanesi Roman” (Haber Ekspres, 2010). Romanlar Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşayan Roman gruplarına kıyasla İzmir'de toplumsal hayata katılım konusunda daha aktiftirler. Türkiye'nin ilk Roman milletvekili Özcan Purcu ve ikinci Roman Milletvekili Cemal Bekle de İzmir'den milletvekili olarak seçilmiştir. Ayrıca yerel yönetimler bünyesinde birçok belediyede belediye meclis üyesi olarak seçilerek görev yapanlar ve çok sayıda mahalle muhtarı Roman bulunmaktadır. Fakat şimdiye kadar Roman kadınları arasında bu tür görevlere aday olan ya da seçilen olduğu görülmemiştir. Düşük eğitim düzeyi, toplumsal cinsiyet rolleri, kapalı toplum yapısı, toplumsal dışlanma, ayrımcılık, damgalanma gibi nedenler hala Roman kadının önündeki en büyük engellerdir. Erkeklerin müzisyenlik, faytonculuk, pazarcılık, işportacılık, simit satıcılığı, geri dönüşüm işi vb. daha geleneksel işlerle uğraştıkları görülürken, kadınların genel olarak çiçek satıcılığı, ev temizliği, hurda ve plastik toplayıcılığı ve gündelik tarım işçiliği vb. işler yaptıkları görülmektedir (Umur, 2012: 14).

Çalışmanın Yöntemi

Roman kadınların iktisadi hayata katılımında yaşadığı deneyim ve iş yaşamında etnik kimliği üzerinden yaşadığı sorunlar araştırmaya katılan katılımcıların tanıklıkları üzerinden incelenecektir. Bu incelemeleri yapabilmek için niteliksel araştırma yöntemi seçilmiştir. Niteliksel araştırmanın keşfedici özelliği sayesinde üzerinde yeterince çalışılmamış konular hakkında açıklayıcı sonuçlara ulaşılmaktadır (Neuman, 2012:228). Araştırmacının uğraştığı konuyu sorunun kendi doğal ortamında objektif olarak sorgulayarak yorumlaması, niteliksel araştırma yönteminin bilgiye anlam kazandırma yollarından bir tanesidir. Araştırma için bu yöntem seçilerek, katılımcılarla yüz yüze bir biçimde önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış sorular yardımıyla uygulanan derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma kapsamında Romanların, İzmir’de nüfus bakımından en fazla oranda yoğunlaştığı farklı bölgelerden üç ilçe seçilmiştir (Haber Ekspres, 2010). Merkez ilçeler Konak ile Karşıyaka ile çevreden araştırmaya alınan ilçe Bergama’dan farklı yaş ve özelliklerde 36 Roman kadınla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Araştırmanın saha çalışması Ocak, Şubat ve Mart 2020 tarihleri arasında araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Araştırmayı zenginleştirmek ve İzmir de yaşayan Romanlar hakkında daha detaylı genel bilgilere sahip olmak için kadınların yanı sıra hem üç ilçeden hem de İzmir genelinden Roman kanaat önderleri de çalışmaya dahil edilmiştir. Özellikle her ilçeden 12 olmak üzere, üç ilçeden toplam 36 kadın araştırma kapsamına alınırken, her ilçeden kanaat önderleri ve mahallenin Roman muhtarı da araştırmaya dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra yerel yönetimlerle sağlam teması olan ve İzmir’deki Romanlarla ilgili aktif çalışmaları bulunan etkin Roman sivil toplum kuruluşlarından iki yönetici de araştırmanın katılımcıları arasına dahil edilmiştir. Kanaat önderlerinin erkeklerden oluşması sebebiyle kendilerinden İzmir’deki Roman kadınları, Romanlar ve Roman Mahalleleri hakkında bilgi alınmıştır. Araştırmanın bulgularını temel olarak araştırmaya dahil edilen 36 kadının verdiği bilgiler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan kadınlar belirlenirken iki kademeli bir örneklem tekniği kullanılmıştır. Kadınlar 18-29, 30-40, 41 ve üstü olacak şekilde üç grupta toplandıktan sonra, her gruptan 4 kadın da kartopu yöntemiyle araştırma katılımcıları arasına dahil edilmiştir. Katılımcılara bu çalışmanın bilimsel bir araştırma amacıyla kullanılacağı söylenmiş olup, güven sağlandıktan sonra baş başa görüşme yapılmıştır. Araştırmanın katılımcısı kadınlarla yapılan görüşmeler izin alınarak kayıt edilmiştir. Saha araştırmasının ardından görüşmeler deşifre edilerek kişilerin anonim hale getirilmesiyle araştırma incelenmiştir. Katılımcıların evlerinde ve mahallede yapılan görüşmeler sırasında ev halkından ya da mahalle sakinlerinden oluşan diğer Romanlar ile yapılan kayıt dışı görüşme ve gözlemler de araştırmayı daha verimli hale getiriye yönde katkılar sağlamıştır. Çalışma İzmir’de yaşayan Roman kadınları kapsamaktadır. Türkiye’de yaşayan bütün Roman kadınların tümünü genelleyecek nitelik taşımamaktadır.

Araştırma Bulguları

Roman Kadınların İktisadi Hayata Katılma Yaşı

Katılımcıların iktisadi hayata ilk katılma yaşları incelendiğinde sekiz ile on beş yaşları arasında değişmekte olduğu görülür. Bunun sebepleri arasında ebeveynlerinin gelir ve eğitim düzeylerinden dolayı karşılaştıkları eşitsizlikleri çocuklarına da fırsat eşitsizliği olarak miras bırakmaları gelmektedir. Bu nedenle bu çocukların okul çağından bile önce başlayan eşitsizlik ve yoksulluk durumundan kurtulmaları öyle zordur ki, iktisatçıların “yoksulluk kıskacı” ismini verdikleri şartlar nedeniyle tüm yaşamları olumsuz etkilenmektedir (Stiglitz, 2015: 68).

Araştırma sahası içindeki üç ilçede de kadınlar iki şehir merkezi ve bir çevre ilçe olmasına rağmen okula gitmek yerine iktisadi faaliyetlere katılmışlardır. Ailesine katkı sağlamaktan duyduğu gurur, katılımcı tarafından şu sözlere vurgulanmıştır. “Sekiz dokuz yaşlarında ben işe girdim. Dokuz yaşında pire gibi pamuk topluyorduk biz. Tütün kırmaya gidiyorduk” (45 yaş, okur-yazar değil, 4 çocuklu, evli, hurda ve atık toplayıcısı). Kadınlar genellikle aile bireyleri ya da akrabaları ile birlikte gündelik tarla işlerinde ya da ev temizliklerinde çalışmaya başlamışlardır. Bu vesileyle erken yaşta iktisadi faaliyetlerin içinde olan Roman kadını sorumluluk bilinci kazanarak bir ömür boyu ailesinin yükünü omuzlamaktadır.

“Baba evinde pamuk çapasına gitmeye sekiz yaşında başladım. Tarlalara yevmiyeci olarak giderdik, tütün kırmaya, üzüm kesemeye giderdik, bu yaşa geldim hala çalışıyorum ...” (40 yaş, ilkökul mezunu, 3 çocuklu, evli, seyyar satıcı).

“On iki yaşındaydık, çok küçük başladık tarlaya yevmiyeye gitmeye” (52 yaş, ilkökul mezunu, 3 çocuklu, evli, işsiz).

“On iki yaşında ev temizliğine gitmeye başladım, öncesinde de tarlalarda çalıştık hep” (50 yaş, okur-yazar değil, 1 çocuklu, dul, ev temizliği).

“On üç yaşındaydım o zaman. Bir doktorun evinde ev temizliğinde çalışmaya başladım” (67 yaş, okur-yazar değil, evli, ev temizliği).

Yetersiz sosyo-ekonomik durum, sosyo-kültürel etmenler ve yaşam biçimi eğitimden kopuş konusunda kökleşen problemlerin önemli sebepleri arasında yerini almaktadır (Aşkın, 1992: 191). Eğitimden kopuşla çocuk yaşta çalışmak zorunda kalmak kadını bir yandan güçlenirken bir yandan da onların yaşamında paradoksal bir etki yaratmaktadır. Uzun vadede kadının eğitimsiz kalmasına, enformel güvencesiz ve geçici işlerde çalışarak toplumun bütünüyle entegre olamaması gibi olumsuzluklara neden olurken, sorumluluk bilinci kazanarak hayatta kalmayı öğrenmesi aile içinde kadını oldukça güçlü kılmaktadır.

Roman Kadınların Yoğunlaştığı İktisadi Faaliyetler

Erken yaşta eğitimden kopuş ile iktisadi hayata katılan Romanların genel olarak geçici, düzensiz, güvencesiz ve kimsenin yapmak istemediği marjinal iş kollarında

yoğunlaştığı görülmektedir. Teknolojik imkanların henüz gelişmediği eski zamanlarda İstanbul ve civarında yaşayan Romanlar, sokak sokak gezerek köpek dışkılarını toplar, dışkı kurumadan sıcak sıcak deri tabakhanelerine götürüp satarlarmış. Dericilik sektöründe tabaklama işleminin hammaddesi olarak kullanılan köpek dışkılarını sokaklardan toplayarak hiç kimsenin yapmak istemediği bu marjinal mesleği yapan Romanlar, bugün halk arasında sıklıkla kullanılan “Tabakhaneye Bok Yetiştirecek!” deyimini dilimize katmışlardır. Uğraştıkları işlerin sıra dışı olmaları Romanlara kültürel miras olarak kalmış ve yeryüzünün neresine giderlerse gitsinler asla aç kalmayacakları bilincini oluşturmuştur (Özkan, 2010: 49).

Roman kadınların toplumdaki diğer etnik ve farklı sosyal sınıflara ait kadınlardan daha fazla enformel, günü birlik geçici işlerde yoğunlaştığı görülmektedir. İktisadi faaliyetlere katılımında ortaya çıkan bu durumun bazen Roman kadınların dezavantajlı konumlarından bazen de kendi tercihlerinden ve yaşam biçimlerinden kaynaklandığı dikkat çekici bir husus olarak bulunmuştur. Kolukırık (2006: 16) İzmir Bornova Tarlabası mahallesinde ikamet eden Romanlar hakkında yaptığı bir alan araştırmanın bulgularında bu hususu destekleyici görüşler ortaya koymuştur:

“Görüşülenlerden bazılarına göre ‘sürekli işler, kendileri için uygun olmayan işlerdir’, Diğer bir ifadeyle ‘Çingeneler disiplin ve sıkıntıya gelemmez’, Bu anlamda esnek ve sezonluk çalışmayı içeren bir iş ahlakının varlığı söz konusudur”.

Samsun’da evlere temizliğe giden Roman kadınları üzerinde Kezban Çelik ve Yasemin Yüce Tar (Çelik, ve Tar, 2016: 64) tarafından yapılan başka bir çalışma da diğer araştırmacının tespitiyle aynı doğrultuda çalışmaya destekleyici katkı sağlamaktadır:

“Romanlar çoğunlukla esnek işlerde çalışmaktadır. Bu durum, ‘özgür yaşamayı sevdikleri ve başkasının emrinde çalışmayı sevmedikleri için’ esnek ve sürekli olmayan işleri yapmayı tercih ettikleri şeklinde ‘romantik’ bir anlayışın hakim olmasına neden olmaktadır”.

Roman kadınlar arasında birbirlerini destekleyici nitelikteki akrabalık bağları sayesinde iş bulma ve iktisadi faaliyetlere katılma kolaylıkla gerçekleşmektedir. Zaten bulunan işler genellikle kayıt dışı, günü birlik ve marjinal işler olduğu için aynı mahallede yaşıyor olmaları, aynı etnik kökenden geliyor olmaları kadınlara kolaylık sağlamaktadır. Araştırma sahasındaki kadınların yoğunlaştığı iktisadi faaliyetlerin neler olduğuna bakıldığında gündelik temizlik işleri, fabrika işçiliği, mevsimlik tarım işçiliği, fal bakma, garsonluk, bohçacılık, dilencilik, çiçek satıcılığı, sahilde mısır satıcılığı, bebek bakıcılığı, kağıt toplayıcılığı, hurda ve plastik toplayıcılığı vb. düzensiz gelip geçici iş kollarından oluştuğu görülmektedir. Bazı katılımcıların ailesini geçindirmek için yaptığı işi gizlemesi bazılarının da açıkça söylemesi Roman kadınları arasında dilencilik bir iş olarak yapıldığını

göstermektedir: “Kayınvalidem dilencilikte çalışıyordu. Sabah gidiyor, akşam geliyordu eve” (40 yaş, ilkokul mezunu, 3 çocuklu, evli, seyyar satıcı).

Romanların çöplerden kağıt, hurda ve plastik toplayıcılığı işi neredeyse tüm şehirlerde etnik niş olmuş ve onlarla özdeşleşmiş bir iş kolu haline gelmiştir. Araştırma sahasındaki katılımcı kadınlardan da bu işi gelir getirici bir meslek olarak yapanlar olduğu görülmüştür: “Biz hepimiz çöpçüyüz, herkes hurda toplayıcısı. Geri dönüşüm işi, çöp işi ama haftalık deniliyor. Patronumuzun işçisiyiz, haftalık alınıyor. Ben de topluyorum” (23 yaş, ilkokul mezunu, 1 çocuklu, evli, hurda ve atık toplayıcısı). Zaman zaman ihtiyaçlarla orantılı olarak farklı şehirlere giderek de bu faaliyeti sürdürdükleri görülmüştür: “Didim’e gittik, şişe topladık, bira şişeleri topladık sattık” (57 yaş, ilkokul mezunu, 2 çocuklu, evli, işsiz).

Yetersiz eğitim çoğunlukla okur-yazar bile olmayan Roman kadınların mesleki bir niteliğe sahip olmamaları sonucunu doğurduğunda onları özel bir vasıf gerektirmeyen günü birlik temizlik işlerine yöneltmiştir. Ev temizliği ve merdiven temizliği vb. işler Roman kadınlar arasında etnik niş haline gelmiş diğer bir iş koludur. Araştırmanın katılımcısı kadınların büyük bir çoğunluğu çok küçük yaşlardan itibaren bu iş kolunda çalışmaktadır:

“Kadınlara ev temizliğine giderim, halı yıkarım” (44 yaş, okur-yazar değil, 3 çocuklu, dul, ev temizliği)

“On üç yaşında ev temizliği işine başladım her gün gittim” (37 yaş, okur-yazar değil, 2 çocuklu, evli, ev temizliği),

“Aralıksız devamlı çalıştım, her gün ayrı ev işlerine, temizliklerine gittim” (67 yaş, okur-yazar değil, evli, ev temizliği),

“Bohçacılık yaptım, her işi yaptım, temizlik yaptım, aklına ne geliyorsa her işi yaptım” (45 yaş, okur-yazar değil, 4 çocuklu, evli, hurda ve atık toplayıcısı).

Günü birlik temizlik işlerine gitmenin yanında küçük yaşlardan itibaren yatılı olarak da başka şehirlerde çalışan kadınlar vardır. “Ben İstanbul’da ev temizliğinde yatılı çalıştım, Çeşme’ye de yatılı gittim on beş yaşında. Her yere gittik kız kardeşimle” (50 yaş, okur-yazar değil, 1 çocuklu, dul, ev temizliği).

Roman kadınların küçük yaştan itibaren ailelerinin veya akrabalarının yanında gündelik tarla işlerine gittikleri aile bütçesine katkı sağladıkları görülmüştür: “Tarla işinde çalıştım evlenmeden önce hep, annemlerle yevmiyeye gittim” (52 yaş, ilkokul mezunu, 3 çocuklu, evli, işsiz). Bazı aileler yaz gelince çadırları ile mevsimlik tarım işçisi olarak tarlalara giderken, bazı aileler de günübirlik tarım işçisi olarak tarlalarda çalışmaktadırlar: “Yazın olunca çadıra gidenler var, tarlaya gidenler var. Biz tarlaya gideriz, yani çapa yaparız, tütün kırarız” (60 yaş, okur-yazar değil, 6 çocuklu, evli, tarım işçisi). Roman kadınlar için etnik niş haline gelmiş meslekler olan temizlik işi, tarım işçiliği ve atık kağıt, hurda ve plastik toplayıcılığı işi bölgelere

göre farklılık gösteriyor olsa da genel olarak bu iş kollarında yoğunlaştıkları tespit edilmiştir.

Sosyal Güvenceli Bir İşte Çalışma Durumları

Romanların tüm dünyada düzensiz, güvencesiz ve kimsenin yapmak istemediği marjinal iş kollarında yoğunlaştığı bilinmektedir. 2011 yılında, AB üyesi on bir ülkede Roman toplumunun iktisadi hayata katılımını incelemek üzere 10.811 Roman katılımcıyla birlikte yürütülen bir saha araştırmanın sonuçlarına göre; yaşları yirmi ile altmış dört arasında değişen Roman erkeklerinin yalnızca yüzde 40'ının güvenceli gelir getirici bir işte çalıştığı, kadınlarda ise bu oranın yüzde 24 oranında kaldığı tespit edilmiştir. Araştırma bulguları incelendiğinde konumuz açısından oldukça önemli görülen husus, Roman kadınların Roman toplumundaki toplumsal cinsiyet rollerini açıkça göstermesidir. Erkeklerle kıyasla kadınların sosyal güvenceli bir işte istihdam oranları çok düşüktür. Aynı anketin diğer sonuçlarına göre de, Roman kadınların yüzde 13 niteliksiz serbest işlerde çalışırken, yüzde 15 de geçici işlerde sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştığı görülmektedir. Sonuçlar sosyal güvenceli gelir getirici bir işte çalışma durumu açısından değerlendirildiğinde Roman kadınların Avrupa'daki istihdamının Roman erkeklerle kıyasla oldukça kötü durumda kaldığını göstermektedir. Araştırma yapılan bölgede Roman kadınlar genel olarak gelip geçici ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır (EU-FRA, 2021).

TÜİK, 2019 yılına ait verileri kadınların iş gücü piyasalarına katılım oranını yüzde 34,8 olarak verirken, erkeklerde bu oranı yüzde 73 olarak vermektedir. Roman kadınların iş piyasalarında istihdam edilme durumlarını da içeren 2019 yılında Türkiye'de on iki ilde toplam 1560 hane ve 6645 kişiyle yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; Roman kadınlarda işsizlik oranının yüzde 75,1, erkeklerde ise yüzde 27,8 olduğu görülmektedir. Yine aynı araştırmanın sonuçlarına göre Roman kadınların iş gücü piyasalarına katılım oranı yüzde 24,9, erkeklerde bu oran yüzde 72,2 oranında olduğu görülmektedir. Araştırmanın verileri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında Romanlar içinde düzenli ve maaşlı olarak çalışanların sayısının oldukça düşük bir seviyede kaldığı açıktır. Kadınların erkeklerle oranla çok daha fazla işsizlik yaşadığı görülmektedir. Araştırmanın katılımcıların büyük bir çoğunluğu sosyal güvencesiz olarak geçici işlerde veya gündelik yevmiyeli işlerde çalışmaktadır (Aydın vd., 2019: 98). Bu verilerden de hareketle, toplumsal cinsiyet ve etnik kimlik ekseninde Roman kadınların istihdam oranlarına yansıyan kesişimsellik, Roman kadınların Roman olmayanlara göre daha savunmasız kaldıklarını ve sosyal güvenceli bir işe erişimde zorlandıkları sonucunu doğurmaktadır.

Araştırmaya katılan kadınlar ve ailelerindeki bireylerin büyük çoğunluğu sosyal güvencesi olmayan düzensiz işlerde çalışmaktadır. Küçük yaşta iktisadi hayata katılmak zorunda kalan Roman kadınlar eğitimden kopmaları nedeniyle enformel iktisadi yaşamın kurallarını bilmedikleri için sosyal güvenceli işlere erişme imkanlarını kaybetmişlerdir: “Benim çalıştığım zamanlarda ev işlerinde sigorta

yoktu, sigortasız çalıştım” (67 yaş, okur-yazar değil, evli, ev temizliği); “Kızken de sigortasız işte çalıştım, şimdi de aynı” (27 yaş, lise mezunu, 1 çocuklu, dul, garson); “Sigortalı işe hiç girmedim” (40 yaş, ilkokul mezunu, 3 çocuklu, evli, seyyar satıcı). Görüşülen kadınlardan sadece iki tanesi emeklilik imkanı bulabilmiştir. Kadınlardan birinin, “Akşam uyuyoruz, sabaha bir şey yok. Bugün kazanıyorsun, el emeğiyle kazanılardan ne olur?” (44 yaş, okur-yazar değil, 3 çocuklu, dul, ev temizliği), sözleri açıkça günü birlik sosyal güvenceden yoksun yaşandığını göstermektedir.

Duygu Gökçe Romanlar üzerine yaptığı bir saha çalışmasında; “Gelirlerinin belirsiz olduğu ve geçim stratejilerinin günü kurtarmak üzere inşa edildiği Romanlar, yardımlara bağlı bir yaşam sürmektedir” (Gökçe, 2019: 879-891), ifadeleriyle sosyal güvenceden yoksun bir yaşam sürdüren Romanların sosyal yardımların desteğiyle yaşamlarını idame ettirdiklerinden bahsetmektedir. Katılımcılardan genç bir kadın sosyal yardımların desteğiyle geçimlerini sağladıklarını, kendisine sağlanan bu desteği de aylık bir maaş gibi değerlendirdiğini dile getirdiği şu ifadelerle vurgulamaktadır: “Ben sosyal kurumlardan yardım alıyorum. ‘Bu evde benim hükümüm geçer’, diyor eşim. Tam bir diktatör, ‘Evin direği benim’, diyor. Aylığımı çekince onun eline veririm. ‘Bende duracak para’, diyor” (28 yaş, okur-yazar değil, 3 çocuklu, evli, işsiz). Sosyal yardım sağlayan kurumların bir nevi sosyal güvence görevinde olması Roman toplumunun temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri adına büyük önem taşımaktadır. Yardım sağlayan bu tür kurumlarla gerçekleştirilen ilişkiler kadınlar üzerinden yürütülmektedir. Roman açılımı sonrasında Sosyal Yardımlaşma Vakıfları aracılığıyla Romanlar devletin sağladığı sosyal desteklerden önceki dönemlere göre daha fazla oranda yararlanma imkânına kavuşmuştur (Çetin, 2017: 85-111).

Çalışma Konusunda Kendi Başına Karar Alabilme İmkânı

Bir işe sahip olmak ya da bir işte çalışmak birey için iktisadi hayata katılarak para kazanmaktan çok daha farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Topluma katılmak, öz güven kazanmak, belli kararlarda özgür hareket edebilmek vb. pek çok anlam taşıyabilmektedir. “Roman kadınlar için “çalışmak” ya da “bir işi olmak” sadece para kazanmak anlamını taşımaz”. Aksu Bora vd., iktisadi hayata katılmanın ya da çalışmanın bir işe sahip olmanın çok ötesinde derin bir anlam taşıdığını ifade ettiği aşığıdaki sözler bu bağlamda zikredilmeye değerdir:

“Ücretli çalışmanın ekonomik ve sosyal hakların bir bileşeni olarak tanımlandığı bir dünyada topluma katılmanın temel mekanizması, çalışmaktır. ... Öğretmen, mühendis, bankacı ya da gazeteci olmak, ‘bir işte çalışmak’ tan çok daha fazlasını ifade eder. Olunan bu ‘şey’ den mahrum kalmak da çalışmamanın ötesinde, değer ve anlam kaybına uğramak demektir” (Bora vd., 2017: 7-10).

Katılımcıların iktisadi faaliyetlere çocukken ailelerinin isteğiyle, evlendikten sonra da çoğunlukla eşlerinin ya da evdeki yaşı büyük kayınvalidenin kararıyla

katıldıkları görülmüştür. Kısacası kadın iktisadi hayata katılımında her zaman bir mecburiyet ile yüz yüze kalırken onay ya da rıza almak zorundadır. Katılımcılardan bazı kadınlar çalışma konusunda kendi başına karar alabilme imkanlarını aşağıda dile getirmişlerdir:

“Bir ay tartıştık zaten, çalışırsın çalışamazsın diye. İzin vermedi. Ben masaya vurdum elimi çalışacağım dedim. Sigortalı bir işe girip çalışacağım ben dedim. Evlenmeden önce çalışıyordum, evlendikten sonra çalışmama izin vermedi, sigortalı çalışabilirdim, kendi işimi yapabiliyordum... Benim önümü çok kesti, onun pişmanlığını yaşıyorum” (36 yaş, ortaokul terk, 2 çocuklu, işsiz, dul).

“Tarlaya gidiyoruz bazı zamanlar. Geçen sene beyime, ‘Bak işte şu dayı başı geldi, beni işe çağırıyor, gideyim mi gitmeyeyim mi diye sorarım. Tabi izin verdi. O da bir erkek yani, belki istemez, belki çekinir, belki kıskanır. O da kendine göre evin bir erkeği. Çarşıya, komşuya, anneme bile giderken izin alır da giderim. İzin almadan başıboş olmaz. İzin almadan gidersem kızar, icabında vurur da bana, ‘Sen benim lafımı niye dinlemiyorsun’, diye” (60 yaş, okur-yazar değil, 6 çocuklu, evli, tarım işçisi).

“Yeni evliydim bohçacılık yaptırıldılar. Kayınvalidem karışır işe. Kayınvalide derdi zaten bohçaya gitsin diye, bohçacılıktan sonra çöpe yolladılar, kağıt mağit topladık mahalle aralarında, eşimle birlikte oraya buraya gittim” (40 yaş, ilkökul mezunu, 3 çocuklu, evli, seyyar satıcı).

Roman kadınları, iktisadi faaliyetlere katılma noktasında bazen toplumsal bazen de ailevi engeller sebebiyle kendi başlarına karar almaktan uzak durmaktadırlar.

İş Arama Sürecinde Yaşanan Ayrımcılık

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi, kabul edildiği 1948 yılından itibaren, ikinci maddesinin aşağıdaki ifadeleriyle insanlar arasında farklılıklardan dolayı oluşabilecek tüm ayrımcılıklara karşı durmuştur:

“Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayrım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir” (IHEB, 1948).

Anayasanın 49. Maddesinde (1982) “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir”, denilmektedir. Ayrıca Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’nin (CEDAW, 1979) 11. Maddesinde “İstihdam konularında seçim yapılırken aynı ölçülerin uygulanması da dahil, aynı istihdam imkanlarından yararlanma hakkı...” kadınlar için temel bir hak olarak tanınmıştır. Hakan Ataman (2007:1-2) da ayrımcılık konusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak: “Ayrımcılık

kendi başına bir insan hakları ihlali olmakla birlikte, aynı zamanda, mevcut haliyle insan haklarını oluşturan temel insani değerlere karşı yapılmış topyekûn bir saldırı olmaktadır”, düşüncesini dile getirmektedir. Devletler ve kanunlar önünde ayrımcılığa karşı bu tür kararlar alınsa da toplumsal yaşamdaki gerçekler ve uygulamalar bu yönde gelişmemektedir. Ayrımcılık insan hakları ihlalinin çok ötesinde olduğu için ancak toplumların ve bireylerin bunu içselleştirmesiyle çözülebilecek bir sorundur.

Etnik kökenine, ikamet ettiği mekana, yaşam biçimine, kim olduğunu oluşturan tüm varlığa karşı duyulan önyargı, damgalanma, ayrımcılık, dışlanma içeren tutum ve davranışların kesişiminde kalan toplumdaki kadınların arasında en dezavantajlı kesimi Roman kadınlar oluşturmaktadır. Romanlar etnik damgalanmaya maruz kaldıkları için toplumda tek homojen bir grup olarak kabul edilirler ve suç, şiddet, dilencilik, uyuşturucu, yasa dışı çeşitli işlere karşı oluşan olumsuz önyargılar nedeniyle Roman kadınlar için iktisadi hayata katılımında engel teşkil etmektedir. Ayrıca toplumda Romanlara karşı “çalışmayı sevmeyen” kişiler olduğuna yönelik yaygın bir önyargının varlığı söz konusudur (Uzpeder, 2008: 47).

“Diyelim çarşıda bir iş ilanı görülüyor, başvurmaya gidince, ‘Hangi mahallesinden?’ diyorlar, ‘Atmaca’ dediler mi almıyorlar işe. ‘Alındı’, deniliyor. Yapıyorlar ayrımcılık” (23 yaş, lise terk, 2 çocuklu, evli, işsiz).

“Evet, ‘Kuruçay’danım’, dediğim zaman çok farklı bakılıyor” (57 yaş, ilkokul mezunu, 2 çocuklu, evli, işsiz).

“Bir yere, bir işe gittiğin zaman, Atmaca Mahallesi dediğin zaman, direkt kalkıp yüzüne bakıyor zaten senin. Hani ‘Neredensin?’ dediği zaman direkt yüzüne bakılıyor. Her yerde bu ayrımcılık illaki oluyor. Bir işe başvururken, bir yere gittiğin zaman, illaki bu ayrımcılık yapıyor. Çok önyargılı davranıyorlar” (26 yaş, ortaokul, 1 çocuklu, evli, işsiz).

Çok yakın zaman önce Eylül 2020’de Çanakkale’de bulunan bir gıda fabrikasına çalışmak için iş başvurusunda bulunan Roman kadınlarının başvurularının alınmamış olması, etnik kökenlerinden dolayı Roman kadınların iş yaşamına katılım konusunda çok ciddi boyutta ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarını gösteren somut bir olaydır (Evrensel, 2020). Katılımcıların ifadelerini doğrulamasından ziyade araştırma bulgularına da örnek teşkil eden olayın medyaya da yansımaları ve işçi sendikası bu konuda basın bildirisi ile kamuoyu oluşturulmuş olsa da firmaya bu konuda herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır.

İktisadi hayata katılım kadınlar için eşitsizlik ve ayrımcılıklarla dolu bir alan olurken, Roman kadınlar için çok yönlü dezavantajlı ilişkilerin yaşandığı bir alandır. İş arama sürecinde Roman kadının sahip olduğu eğitim, yetenek ve deneyim gibi beşeri sermaye göz önünde bulundurulmazken, etnik köken, sosyal sınıf gibi değişkenler belirleyici olmaktadır. İnsanın temel haklarına aykırı olmasına rağmen, etnik köken, cinsiyet, sınıf vb. çoklu kimliklerinin kesişimi Roman kadınları dışlanma, damgalanma ve ezilme sorunuyla baş başa bırakmaktadır.

Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Ayrımcılık

Toplumlar içerisinde bulunan sıra dışı ve marjinal grupları çoğunlukla kirli ve tehlikeli olarak algılamaktadır. Mary Douglas'a göre; “Kirli bir birey daima kusurludur. Uygunsuz bir duruma sebebiyet vermiş ya da geçilmemesi gereken bir çizgiyi geçmiştir; bu yer değiştirme ise birileri için tehlikeli olmuştur” (Douglas, 1966:140). Bireylerin aile ve çevreleri dışındakilerle kurdukları ilişkilerde kirlilik algısının yarattığı etki nedeniyle çoğu kişi Romanlarla ilişkilerinde mesafeli davranırken, fiziksel temas da kurmaktan da kaçınmaktadır. Araştırmaya katılan kadınlarının büyük bir çoğunluğu çalıştıkları işlerde ötekileştirilmeye maruz kaldıkları ifade etmişlerdir:

“Ben çok gördüm Roman olduğum için ayrımcılık. Temizliğe gittiğim yerde bana mutfakta bankonun üstünde yemek verdiler, masada vermediler. Bir yerde oturarak kahvaltı edemedim, burada yiyeceksin diyor sana ev sahibi. Sana bütün evinin işini her şeyini emanet ediyor, yemeğe gelince köpek gibi bir kenara koyuyorsun!” (67 yaş, okur-yazar değil, evli, ev temizliği).

“İlk başlarda benim Roman olduğumu anlamıyorlar. Sonradan öğrendiklerinde beni yadırgıyorlar” (36 yaş, ortaokul terk, 2 çocuklu, dul, işsiz).

Araştırmanın bu bulgusu farklı araştırmacıların benzer araştırmalarında da tespit edilmiştir:

“On dört yaşından beri çok çeşitli işlerde çalıştım. Evlerin temizliğine gittim, ama bana hiçbir zaman evin içini temizletmediler. Bütün camları siler, balkonları yıkardım ama içerileri Çingene olmayanların temizlemelerini isterlerdi. Camlar çok riskli ve zordu. Bize bakış açılarından dolayı içerilere almıyorlardı, biliyorduk. Bir gün tuvaleti bile kullandırmadı evin sahibi. Koşarak yakınlarda bir yere gittim geldim. Eve girerken terlik giyiyorduk. Bir de ek olarak terlik giymezden evvel, hastane galoşu taktıyorlardı. Ne olursa olsun, ben yapılanların farkındaydım, ama çok şükür para kazanıyordum. Hiç ses çıkarmazdım” (Yaprak, 2015:111).

“Temizliğe giden çoktur mesela Çingenelerden ama her kadın (Çingene olmayan) evine almaz. ‘Ben Çingenenin ellediğini elime mi alacam!’ der” (Özatesler, 2016:108).

Roman kadınların gerek toplum içinde gerekse iktisadi hayatta karşılaştığı dışlanma ve ayrımcılık, diğer etnik ve azınlık gruplara yapılan dışlama ve ayrımcılıktan daha farklıdır. Roman kadınlar iktisadi hayata katılımında toplumda baskın grup kadınlar dışında kendileri gibi azınlık ya da etnik farklılığa sahip kadınlar tarafından da ezilmekte, dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

“Tarlaya gittiğimizde olmuştu öyle bir şey. Kürtlerle Romanlar bir yere gelmişti. Onlar bir tarafa gitti, biz bir tarafa. Mesela onların içtiği şeyden bizimkiler içmiyor, onlar da bizimkinden içmiyordu” (30 yaş, okur-yazar değil, 2 çocuklu, evli, işsiz).

“Bergama çıkışında Küçükçaya’da Çetmiler var. Çingeneden beterdir Çetmiler. Allah’ım Ya Rabbim... Çok aksi, çok çirkeftirler. Tarlada çalışırken bize çok ayrımcılık yaparlar” (55 yaş, okur-yazar değil, 2 çocuklu, evli, işsiz).

Roman kadınların iktisadi faaliyetlerde bulunurken yaşadıkları bir başka sorun da kendileriyle aynı işi yapan diğer etnik gruplara mensup kadınlardan Roman kimlikleri nedeniyle daha düşük ücret ile çalışmak zorunda olmalarıdır. Ewa Cukrowska ve Angela Kocze’ni (2013), çeşitli ülkelerde gerçekleştirdikleri pek çok çalışmada Roman kadınların aldıkları ücretlerinin Roman olmayan kadınlardan büyük ölçüde daha düşük olduğu yönündedir. Türkiye’de de yapılan benzer çalışmada durumun farklı olmadığı görülmektedir: “Gacoya on, bana beş, beğenmezsen kapı orda...” (Yaprak, 2015:111).

İktisadi hayata katılan Roman kadınlar, çalıştıkları yerlerde Roman olmayan kendileri gibi işçi kadınlar tarafından muhatap alınmadıklarını ve iş yerlerinde aşağılandıklarını düşünerek, bu durumdan dolayı duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir:

“Çalıştığım yerde bir kadın ırk ayrımı yaptı bana. Çalıştığımız ortamdaki kadınlarla problem yaşadım. Bizim insanlarımız böyle ‘gr’ diye konuşuyor, ‘abe’ diyorlar. Birkaç defa bana o kelimeyi yaptı kadın. Ben onu duyumsamazlıktan geldim. Yemek fabrikasıydı, arkadaşlarla yemek almaya gittik. ‘Abe’ diyerek demir tabldotu masaya vurdu. Aşağılayarak konuştu benimle. Aşağılayarak konuştuğu için dayığı da yedi benden. Yine yapsa yine döverdim” (26 yaş, ortaokul, 1 çocuklu, evli, işsiz).

“Restoranda çalışırken bir bayan vardı, benden birkaç yaş büyük orada çalışıyordu o da. Üretim diye bir yer var arkada, orada hamburgerleri üretiyoruz. Arkaya geçtim, üretim o an çok dağınıktı. Arkadaş geldi oraya ve ‘Bu ne burası böyle, Çingene pazarı gibi’, dedi. Benim de Roman olduğumu biliyordu halbuki. Çok kızdım, çok üzüldüm onunla bir daha hiç konuşmadım” (21 yaş, lise mezunu, bekar, hemşire).

İktisadi hayata katılımında yaşanan dezavantajlar yüzünden Roman kadınları düzenli veya geçici ekonomik bir kazanç sağlasalar bile bu topluma katılımlarına, çalıştıkları iş yerlerinde değerler görmelerine ve hak etikleri ücretleri almalarına yetmemektedir. İş yaşamında yaşanan ayrımcılığın ortadan kaldırılması, Roman kadınına sadece özgüven kazandırmamakta, aynı zamanda iş yaşamındaki performansına da olumlu yönde yansiyacak çalıştığı kurumda bundan olumlu yönde fayda sağlayacaktır.

Sonuç

İktisadi hayata katılımında etnik kimliği üzerinden yaşadığı kesişimsel deneyime odaklanan bu çalışma, Konak, Karşıyaka ve Bergama ilçelerinden hareketle İzmir'deki Roman kadınına araştırma konusu edinmiştir. Crenshaw tarafından ortaya atılan ve toplumdaki baskın grupların dışındaki kadınların çoklu ezilme biçimine işaret eden kesişimsellik yaklaşımının iddialarını en fazla doğrulayan sınıfı Roman kadını oluşturmaktadır (1989:139-167). Kadın kimliğinden önce “Roman” gibi her yerde olumsuz anlamda algılanan damgalanmış bir kimliği üzerinde taşımaktadır (Goffman, 2014: 29-79).

Roman ailesinde kadın her şeyden sorumlu olarak, ailenin temel direğidir. Çocukların eğitimi ve geleceği, ailenin yaşayacağı mekân, ailenin geçimi vb. konular kadının sorumluluğu altındadır. Ailede yapılan tasarruflar da kadın tarafından gerçekleştirilmektedir. Erkeğin çalışmadığı ya da ailenin ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda ihtiyaçları karşılamak kadına düşmektedir. Gerekliğinde çocuklarını da yanında gündelik yevmiyeli işlere götürmektedir. Kadın, gündelik yevmiyeli işlerde çalışarak, çalışmadığı durumda dilenerek ve sosyal yardım sağlayan kuruluşlarla ilişkiler kurarak ailenin ihtiyacını karşılamaktadır.

Roman kadını, iş hayatında her sektörde yer alamamaktadır. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, eğitim düzeylerinin düşük oluşu; ikincisi de ayrımcılık ve dışlanma sorunuyla karşı karşıya kalmalarıdır (Şen ve Şen, 2019: 17-38). Özellikle kafe, restoran, pastane gibi yiyecek odaklı hizmet sektöründe Roman kadının çalışma olanağı neredeyse yoktur. Uzak durulması gereken, tehlikeli, pis ve kirliliği yönündeki olumsuz önyargılar nedeniyle bu tür işlere alınmamaktadırlar. Kadın genelde gündelik yevmiyeli tarım işi, hurda ve atık toplama işi, ev ve apartman temizliği işi vb. özel bir nitelik gerektirmeyen ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadırlar. Çalıştıkları işlerde de çoğunlukla Roman olmayan emsallerine göre daha düşük ücret almaktadırlar (Fazla, 2020: 31).

İktisadi hayatta yer almak Roman kadınlar üzerinde çok yönlü etkilere sahiptir. Öncelikle Roman kadın bir işte çalışıyor olması sayesinde mahallesinin ve sokağının dışına çıkarak özgürlük olanağına kavuşmaktadır. Zira bu özgürlüğün yalnızca mahalle dışına çıkmakla sınırlı kaldığını unutmamak gerekir. Çünkü Roman kadınlar, normal bir vatandaş gibi kamuya açık restoran, kafe, pastane gibi mekânlara girememekte ve büyük alışveriş merkezlerinden alışveriş yapamamaktadır. Müşteriyi rahatsız edecekleri endişesi ve ortamın huzurunu bozacakları düşüncesi ile Roman kadınlar bu tür mekanlara alınmamaktadır (Yaprak, 2015: 77-122). Bu gibi nedenlerle Roman kadını iktisadi hayata katılarak kendi gettosundan çıkma imkânı elde etse bile, kamuya açık mekânların çoğundan yararlanamamakta ya da kendisi gitmekten çekinmektedir.

İktisadi hayatın içinde olmak ve eve para getirmek Roman kadına güç katmaktadır. Özellikle küçük yaşlardan itibaren para kazanmayı öğrenme becerisi, Roman kadına özgüven ve hayatta ayakları üzerinde durabilme gücü

kazandırmaktadır. Fakat bu gücün kendisine sorumluluk olarak geri döndüğünü de hatırlamak gerekir. Küçük yaşlardan itibaren iktisadi faaliyetlerin içinde olmanın kadına verdiği özgüven ve direnç, ailedeki sorumluluğu da omuzlarına yüklemektedir.

Çok küçük yaşlardan itibaren ailenin birçok yükünün kadının üzerinde olması kadının ezilmesine zemin yaratmaktadır. Kadının hem evinin sevk ve idaresinden sorumlu olması bunun yanında aile ekonomisinden de sorumlu olması onun çift yönlü olarak ezilmesine yol açmaktadır. Annelik ve ev kadınlığı başlı başına sorumluluk gerektiren ağır bir yük olarak kadının ezilmesine yol açarken, iktisadi hayata katılımında dışlanma, damgalama ve ayrımcılıkla dolu bir dış dünyayla karşı karşıya kalmak Roman kadının ikincil ezilmesine neden olmaktadır. Kadın bu damgalanmayı içselleştirmekte ve bu yönde bilinçaltı geliştirmektedir. Bilinçaltında yerleşen bu duygular kadının tüm yaşamına şekil verdiği gibi, çocuklarına da aktararak sürüp gitmektedir.

Özetleyecek olursak, Roman kadını aile içindeki güçlü konumuna rağmen toplumsal cinsiyet rollerinin kendisine yüklediği mesuliyetten dolayı ezilmeye maruz kalmaktadır. İktisadi hayatta toplumsal cinsiyet rolünün yanında, bir de etnik kimliğinden dolayı ayrımcılık ve dışlanma gibi bir mesele ile baş etmek zorundadır. Bu da kadının söz konusu alanlarda çoklu ezilme durumuyla yüz yüze kalmasına neden olmaktadır.

Birinci ve İkinci Dalga kadın hareketleri, kadınların her yerde erkekler tarafından ezildiğini öne sürerek yürüttükleri mücadelelerini bu doğrultuda şekillendirmişlerdir. İki hareket de, kadınların sınıfsal, ırksal, dinsel veya etnik sebeplerden kaynaklanan farklılıklarına ve bu farklılığın kadınlar arasında yol açtığı ezme/ezilme gerçeğine karşı tepkisiz kalmıştır (Avcıl, 2020: 1290-1312). İki kadın hareketinin de ortaya koyduğu çerçeve, bir Roman kadınının Roman olmayan bir kadına hizmet ederken yüz yüze kaldığı aşağılanmayı ve horlanmayı açıklamaya yetmemektedir.

Üçüncü Dalga Kadın Hareketi içinde gelişen ve kadının farklı kimliklerden dolayı maruz kaldığı çoklu ezilme biçimine işaret eden kesişimsellik yaklaşımı, çoklu kimliklerin kesiştiği noktada ezilme deneyimi yaşayan farklı kimliklerden kadınların durumunu açıkladığı gibi, Roman kadınının durumunu da en iyi ortaya koyan yaklaşımdır (Çapar, 2019:1-31). Roman kadını, Roman olmayan erkeklerden çok Roman olmayan kadınlar tarafından daha çok ezilmekte, horlanmakta ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Aynı toplumda benzer cinsiyet rollerine sahip olan iki kadın arasında yaşanan bu durumun nedeni ezilen kadının taşıdığı “başat” kimliktir (Zinn vd, 2010). Konu Roman kadını olduğunda, o her şeyden önce bir Roman’dır ve öncelikle başat kimliği üzerinden konumlandırılmaktadır. Bu konumlanma, Roman kadını için iktisadi hayatın her alanında karşısına çıkacak dışlayıcı bir mekanizma olarak durmadan çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. (2006) **Queer Phenomenology**, London: Duke University Press.
- Aşkın, U. (1992) “Çingeneler ve Sosyal Politika-2”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, 121, 14-17.
- Ataman, H. ve Vural, H. S. (2007), **Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı**, Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını.
- Avcı, C. (2020) Kesişimsellik: Feminizmde Kapsam Genişlemesine Doğru, **e-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi**, 12(4), 1290-1312.
- Aydın, K. vd. (2019) **Türkiye’de Romanlar: Bir Kimlik Ekonomisi**, Ankara: Tübitak Proje No: 116R050.
- Bora, A. (2017) Kesişimsellik, **Birikim Dergisi**, 3. https://biriki_mde_rgisi.com/haftalik/8225/k-esisimsellik (23.01.2021).
- Bora, T. vd., (2011) **Boşuna mı Okuduk? Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Burke, J. S. and Stets, J. (2020) Identity Theory and Social Identity Theory, **Social Psychology Quarterly** 63(3), 224.
- Cankara, M. (2019) “Buçuk Bir Millet” e Dair Karamanlıca Bir Yazı, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Nisan, 4-7.
- Collins, P. H. (2004) **Black Sexual Politics: African Americans, Gender, And The New Racism**, New York and London: Routledge.
- Condor, S. (1990) “Social Stereotypes And Social Identity”, D. Abrams and M. A. Hogg (der.) **Social Identity Theory: Constructive And Critical Advances** içinde, London: Harvester Wheat Sheaf, 230-251.
- Crenshaw, K. (1989) “Demarginalizing The Intersection Of Race and Sex: A Black Feminist Critique Of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory And Antiracist Politics”, **University of Chicago Legal Forum**, 1, 139-167.
- Crenshaw, K. (2011) “Demarginalising The Intersection Of Race And Sex: A Black Feminist Critique Of Anti-discrimination Doctrine, Feminist Theory, And Anti-Racist Politics”, Lutz, H., Maria, T., Vivar, H., ve Supik, L. (der.) **Framing Intersectionality: Debates On A Multi-Faceted Concept In Gender Studies** içinde, England: Ashgate Publishing, 25-42.
- Cukrowska E. and Kocze, A. (2013) **Interplay Between Gender and Ethnicity: Exposing Structural Disparities of Romani Women**, Bratislava: UNDP Bratislava Regional Centre.
- Çaha, Ö. (2017) **Sivil Kadın: Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum**, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çapar, G. (2019) Kesişimsellik: Postmodern Feminist Bir Yaklaşım, **Hukuk Kuramı**, 6(3), 1-31.
- Çelik, K. ve Tar, Y. Y. (2016) “Samsun’da Evlere Temizliğe Giden Roman Kadınlar: Enformel Sektörde Çalışmanın Yükü Nelerden Hafif?”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 48, 59-86.

- Çetin, B. I. (2017) “Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye’deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi ve Birinci Aşama Eylem Planı’nın Değerlendirilmesi”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 15(1), 85-111.
- Davis, K. (2008) “Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes A Feminist Theory Successful”, **Feminist Theory**, 9(1), 67-85.
- De Beauvoir, S. (1971) **Kadın 1: Genç Kızlık Çağı** (çev. B. Onaran), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Demirtaş, H. A. (2003) “Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar”, **İletişim Araştırmaları**, 1(1), 123-144.
- Douglas, M. (1966) **Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo**, London: Routledge.
- EU-FRA, (2013) “The Situation of Roma Women: FRA Data Analysis”. **European Union Agency For Fundamental Rights**, <https://fra.europa.eu/en/news/2013/situation-roma-women-fra-data-analysis> (04.01. 2021).
- Evrensel Gazetesi, “Gıda-İş: Dardanel’de Etnik Ayrımcılık Yapıldı, Roman Kadınlar İşe Alınmadı”, **Evrensel Gazetesi**, <https://www.evrensel.net/haber/414952/gida-is-dardanelde-etnik-ayrimcilik-yapildi-roman-kadinlar-ise-alinmadi> (25 Eylül 2020).
- Fazla, S. (2020) “Çalışma Yaşamında Roman Kadınlarının Ötekileştirilmesi”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*.
- Foucault, M. (2018) **Cinselliğin Tarihi** (çev. H. U. Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2014) **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**, (çev. L. Ünsaldı), İstanbul: Heretik Yayıncılık.
- Gökçe, D. (2019) “Cinsiyet, Etnik Köken ve Sınıf Kesişiminde Roman Kadınların Kamusal Alana Katılım Sorunsalı”, **International Social Sciences Studies Journal**, 5(30), 879-891.
- Haber Ekspres. “İlk Roman Kadın Derneği Konak'ta Açıldı”. **Haber Ekspres**. <https://www.haberekspres.com.tr/izmir/ilk-roman-kadin-dernegi-konak-ta-acildi-h99225.html> (04.01. 2020).
- Hankivsky, O. (2012) An Intersectionality-Based Policy Analysis Framework, (Hankivsky, O. (edt.) **“Why Intersectionality Matters for Health Equity and Policy Analysis”** içinde, Vancouver, BC: Institute for Intersectionality Research and Policy, Simon Fraser University.
- Heywood, A. (2010) **Siyasi İdeolojiler** (çev. Ş. Akın), Ankara: Adres Yayınları.
- hooks, b. (2012) **Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika**, (çev. Z. Demirsu Ve O. Günay), İstanbul: BGST Yayınevi.
- İnsan Hakları Derneği, **“İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”**, 10 Aralık, 1948. <http://www.ihd.org.tr/insan-%20haklari-evrensel-%20beyannames> (11.12.2020).

- Jasbir K. P. (2017) **I Would Rather Be a Cyborg Than a Goddess: Becoming Intersectional in Assemblage Theory**, New York: Routledge.
- Kılıç, K. (2017) “Tenekeden Öğrenen Modernizm: İzmir Ege Mahallesi Sosyal Konutları”, **Mimarlık Dergisi**, 5-6, 74-79
- Koç, S. vd. Romanlara Karşı Ayrımcı Deyiş, Deyim ve Atasözleri, **Ayrımcı Sözlük**, <http://ayrimcisozluk.blogspot.com/2012/02/romanlara-kars-ayr-nc-deyim-deyis-ve.html> (20.01.2021).
- Kolukıncık, S. (2006) “Sosyolojik Perspektiften Türk(iye) Çingeneleeri: İzmir Çingeneleeri Üzerine Bir Araştırma”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 3(1), 1-24.
- Koptekin, D. (2013) “Roman Çocuklarında Kendi Kimliklerini Tanımlama Biçimleri: İzmir Tepecik Örneği”. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).
- Lutz, H. vd. (2011) “Framing Intersectionality: A Introduction”, **Framing Intersectionality: Debates on a Multifaceted Concept in Gender Studies** içinde, Lutz, H. Maria, T. Vivar, H. ve Supik, L. (der.) England: Ashgate Publishing, 1-22.
- Maalouf, A. (2017) **Ölümcül Kimlikler** (çev. A. Bora), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mitchell, J. Ve Oakley, A. (1998) **Kadın ve Eşitlik** (çev. F. Berktaş), İstanbul: Pencere Yayınları.
- Neuman, W. L. (2012) **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II**. Cilt (çev. S. Özge), İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Nişancı, Ş. Ve Işık C. (2012), “Etnisite Algısının Siyasal Tercihler Üzerine Etkisi: Kars İli Kağızman İlçesi Üzerine Bir Çalışma”, **II. Bölgesel Sorunlar Ve Türkiye Sempozyumu**, 1-2 Ekim, 109-133.
- Oğuz, H. (2019) “Siyahi Mücadele Bağlamında Angela Davis’in Hayatı ve Kuramı Arasındaki Bağ”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).
- Özatesler, G. (2016) **Çingene, Türkiye’de Yaftalama ve Dışlayıcı Şiddetin Toplumsal Dinamiği**, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, M. (2010) “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11(1), 323- 343.
- Özkan, A. R. (2000) **Türkiye Çingeneleeri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane B
- Özkazanç, A. (2017) “Türkiye’de Kadın Hareketi ve Kesişimsellik Yaklaşımı Kesişimsellik Tartışması”, **Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları**, içinde İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 24-36.

- Sarıgöl, P. (2013) “Kesişimsellik Teorisi Bağlamında Kadın Deneyimleri: Almanya’daki Türkiyeli Göçmen Kadınlar”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*.
- Shields, S. A. (2008) “Gender: An Intersectionality Perspective”, **Sex Roles**, 59(5), 301-311.
- Stiglitz, J. E. (2015) **Eşitsizliğin Bedeli, Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?** (çev. O. İşler), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şen, B. ve Şen, A. A. (2019) **Türkiye’de Roman Kadın İstihdamı: Zorluklar, Dirençler, Destekler**, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Taş. G. (2016) Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri, **Akademik Hassasiyetler**, 163-175.
- Tumin, M.M. (1964) “Ethnic Group” maddesi, . Gould ve W. L. Kolb (ed.), **A Dictionary of The Social Sciences** içinde, New York: The Free Press, 244.
- Turner, J. (1987) **Rediscovering The Social Group: A self Categorization Theory**, Oxford: Basil Blackwell.
- Turner, J. Ve Brovvn, R. (1978) “Social status, cognitive alternatives and intergroup relations”, H. Tajfel, (der.) **Differentiation Between Social Groups: Studies İn The Social Psychology Of İntergroup Relations**, içinde, London: Academic Press, 201-300.
- Turner, J. C. (1975) “Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour”, **European Journal of Social Psychology**, 5, 5-34.
- Wollstonecraft, M. (2012) **Kadın Haklarının Gereçelendirilmesi**, (çev. D. Hakyemez), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Umur, A. (2012) “Çingeneler ve Sosyal Politika -2”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, 12, 14.
- Uzpeder, E. (2008) **Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Yaprak, M. (2015) “Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnisitesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği)”. Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*.
- Yayak, A. (2018) “Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu”, **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 7 (2), 778-788.
- Yuval-Davis, N. (2006) “Intersectionality and Feminist Politics”, **European Journal of Women's Studies**, 13 (3), 193-209.
- Zinn, M. B. Vd. (2010) **Gender through the Prism of Difference**, New York: Oxford University Press.

